

sokat illeti az elsőség: gyors terjeszkedésüket és változatos sorsukat jelzik a következő adatok: 1276-ban 43, 1379-ben 50, 1533-ban 37, 1594-ben 4, 1711-ben 22 kolostorban hirdetik Isten igéjét. Az ő nevükhöz fűződik a tatárok és kúnok térítése. A XV. században már saját testvéreik, a salvatoriánus ferencrendűek ellen kell védekezniök. A XVI. századi török veszedelem, a protestantizmus terjedése és az ellenkirályok versengése nagyon befolyásolja sorsukat és a század végére kolostoraik száma 4-re olvad le. Társaikkal, a salvatoriánusokkal együtt vállaltva munkálkodnak a XVI. és XVII. századi társadalmi erkölcsletelenségek kiirtásán: különösen nagy érdemeket szereztek e korban a hit-hirdetés terén. A mariánusok általános története után az egyes kolostorok részletes történetét adva, áttér a salvatoriánusok munkásságának általános ismertetésére.

A Bosznia pataren lakosságának megtérítésére vállalkozó ferencrendűek nemcsak Boszniában, hanem a XIV. század folyamán Bulgáriában is alapítanak kolostorokat. Tartományilag a boszniai vicariátushoz tartoznak. De a kolostorok számának növekedésével már 1448-ban V. Miklós pápa idejében két részre osztik a vicariátus és a Magyarországon a Száván innen levő kolostorok élére külön magyar vicáriust állítanak. A mariánusoknál sokkal nagyobb közkedveltségnek örvendenek, mert a szegénységet illetőleg sokkal szigorúbban megtartják Szent Ferenc szabályait. Délről indulnak ki, végül a török előnyomulás őket is a felvidékre szorítja. Különös érdemük, hogy a mohácsi vész előtt főleg ők fáradoztak a magyarországi pogány lakosság megtérítésén. A török hódoltság idejében pedig elhagyta a magyar népet földesura, papja, csak a szürke ruhájuk után cseri barátoknak hívott salvatoriánusokat találjuk velük. Terjeszkedésük miatt a mariánusoktól sok zaklatásban részesülnek, s a vallásháborúk is sok szenvedést hoztak számukra; meggyőződésükért sokan fizettek életükkel. A Magyarország északi részébe szorult salvatoriánusokra magyar nemzeti szempontból nagy csapás volt Lazari Antal tejhatalmú biztos rendelete (1689 júl. 24.) az ú. n. „decretum Lazarinum“.

mely a mariánusok és salvatoriánusok közti ellentétek végleges rendezésével megvonta terjeszkedésük határát. A Szokolca, Galgóc és Vác vonalától délre eső kolostorokat a mariánusoknak, az északra és keletre esőket pedig a salvatoriánusoknak ítélte oda, miáltal ez utóbbiaknál tág tér nyílt a tót befolyás érvényesülésére.

Karácsonyi János pártatlan történeti hűséggel vázolja a ferencsek történetét: nem hallgatja el a rendben mutatkozó hibákat, s hosszasan vázolja az azok megszüntetésére irányuló törekvéseiket. Örömmel várjuk a többi köteteket, melyek a Stephanita, Ladislaita, bosnyák-horvát rendtartomány, majd az enyhébb szabályú minoriták és a szigorú kapucinusok tevékenységét lesznek hivatva elénk tárni.

Lukcsics Pál.

A honfoglalás kori Magyarország.
A Magyar Nyelvtudomány Kézikönyvének újabb füzeté van előtünk: „A honfoglalás kori Magyarország.” Írta: Melich János.

Negyedszázada mindig esemény, — még pedig rendszeren egyszerre több tudomány számára is —, ha Melich munkásságának valamely eredményével a nyilvánosság elé lép.

Rendkívül eredeti szellem, melyben szakadatlanul forrnak a problémák és ezekből áradó bőségben kristályosodnak ki a megoldások. Ritka bátorság jellemzi. Sohasem riad vissza attól, hogy gyakran első pillanatra talán meglepő magyarázataival előálljon. És részben saját, részben mások további kutatásai mindenkor a merész úttörőnek adnak igazat. Bátorságának kétségbevonhatatlanul oroszlánrésze van abban, hogy a nyelvtudomány nálunk ma nemcsak hogy európai színvonalon áll, de nem egy téren a külföld elismerése szerint is vezető szerepet játszik. A célokban romantikus. Romantikus rajongással hiszi, hogy előbb-utóbb be tudunk hatolni ősi nyelvfejlődésünk titkaiba, és ezeken keresztül megtaláljuk nyitját multunk számtalan rejtélyének is. S ő, a célok romantikusa, az eszközökben: a kutatás és kritika módszereiben igeig-vérig realista; realizmusában kérlelhetetlenül szigorú önmagával és másokkal szemben egyaránt.

Módszere eleven módszer. Eleven, mely nem a dolgok felett lebegő kánonok után igazodik, hanem a tudományágakhoz, sőt a tárgyakhoz képest választja ki vagy teremti meg irányító elveit. Páratlan munkaerő és önmagát nem kímélő munkakészség. Ezzel érte el, hogy nemcsak a magyar nyelvtudomány ismeretkörén uralkodik, hanem éppoly feltétlen biztonsággal mozog a szláv, román, germán vagy újabban a török nyelvészet és filológia területén. De ezeken a tudománykörökön kívül is mindig csálhatatlan tájékozódó képességgel leli meg azt az anyagot vagy szempontot, amelyre feladatához szüksége lehet. Valóban ideális készség az övé a magyar nyelv bűvára számára, akinek állandóan rendkívül sok irányú és bonyolult nyelvi műveltségi hatásokkal kell számolnia.

Eredményei közül csupán egy-kettőre hívjuk fel itt a figyelmet.

Egy nagyszabású műben és több kisebb-nagyobb dolgozatban tisztázta a szláv jövevényszavainkra vonatkozó problémákat. Eszerint a magyar nyelvben mindazoknak a szláv népeknek a nyelvéből vannak kölcsönzések, amelyekkel a magyarok történetük folyamán hosszabb-rövidebb ideig érintkeztek. Orosz-szláv, egyházi vagy bolgár-szláv, szerb-horvát, szlovén és cseh-tót elemeket kell megkülönböztetnünk és nem szabad minden szláv szavunkat a pannoniai szlovénből származtatni, mint ahogy Melich előtt tették.

A legelsőik közé tartozik, akik felfedezték a magyar nyelvtörténet számára azt a gazdag forrást, amely a középkori idegen nyelvű történeti emlékekben, főképen az oklevelekben beágyazva lapangott. És ezeknek a beágyazott nyelvi törmelékeknek (szavaknak, mondattá nem kerekedő szókapcsolatoknak) rendszeres feldolgozásával főképen a hang- és alaktan körében olyan kérdéseket sikerült és sikerül még ezután is megvilágítani, amelyekről az összefüggő nyelvemlékek ismerete alapján sejtelmünk sem lehetett.

Minden nyelv ezer meg ezer szálal van hozzánóve az azt beszélő nép történetéhez. Tehát valamely nyelv fejlődésének számtalan mozzanatát csak úgy tisztázhatjuk, hogy igen

gyakran a legtüzesebb aprólékos-sággal figyelembe vesszük a nép vagy népek történetének alakulását, még pedig ezen a téren is különösen anyagi és szellemi műveltségének változását. Viszont a nyelvi kérdések megfejtése nem ritkán magával vonja fontos történeti problémák megoldását. S Melich nemcsak itthon, hanem idegenben is élén áll azoknak a nyelvtudósoknak, akik a nyelv- és történettudományoknak ezt az összefüggését elvszerűen számon tartják, és módszerüknek nem egy sarkpontját ennek megfelelően állapítják meg.

Melich a modern magyar tulajdonnév-kutatás megindítója és irányítója, sőt ennek a tudományágnak külföldön is elismert elsőrangú tekintélye. Több mint húsz éve hirdeti a tulajdonnevek: személy- és helynevek vizsgálatának rendkívüli jelentőségét, s a célok és módszeres elvek kitűzésén kívül a megdönt-hetetlen eredmények hosszú sora fűződik az ő nevéhez.

A földrajzi nevek vizsgálatával, eredetük vagy változásaik kimutatásával földek, országok, vidékek történetének a felderítéséhez járulhat hozzá a nyelvészet. Ugyanis valamely területen a lakosság ismét és ismét kicserélődik: jön az új és kihal a régi. Azonban a régi nép az új mellől nem tűnik el hirtelenül mároldolnapra, hanem azzal majdnem kivétel nélkül többé-kevésbé huza-mos ideig együtt él. A népeknek ez a folytonossága megteremti a földrajzi nevek folytonosságát. A beköltöző nép az ott lakótól részben átveszi a földrajzi neveket, természetesen a maga hangtörvényeire alkalmazva; majd megint tovább adja valamely újabb beköltözőnek. Így élnek, de változnak is a földrajzi nevek évezredeknek át. Ha tehát a földrajzi neveknek különböző korokból ránk maradt alakjain ki tudunk mutatni bizonyos nyelvekre jellemző hangváltozásokat, joggal következtetethünk arra, hogy azokban az időkben miféle népek laktak azon a földön.

Melich művének bevezetéseként azokat a földrajzi neveket kutatja, amelyek már a honfoglalás előtt megvoltak a magyar nyelvben. A magyarság legrégibb hazájával a történelem *Levédit* ismeri, és ez az országnév nem más, mint a *Levédi*

nevű magyar vajdának pusztá személynéve. *Etel-küzü* volt az utolsó a honfoglalás előtti hazák sorában. Az *Etel* a Prut vagy a Dnyeszter folyó neve; mai köz szavunk pedig úgy szerepel itt, mint a *Bodrog-köz*, *Rába-köz* nevekben. Az *Etel* és a *Den* (= Don) folyóneveken kívül még a honfoglalás előtt ismerték ősünk a *Duna* nevét, melyet az ó-oroszból vettek át. Már a honfoglalás előtti magyar használta a *Fehérvár* és *Százhalom* földrajzi neveket. *Százhalom* egyes török népek temetkezési helye: halomszerű sírok csoportja. A honfoglalás előtti magyar népnevek közé tartoztak a *bésenyő*, *böszörmény* (= muzulmán, mohammedán), *görög*, *kazár*, *lengyel*, *orosz*, *örmény*, *zsidó*. Maga a magyar nép a *magyer* vagy *magyaron* kívül a török *onogor* 'tíz ugor' név különböző változatait viselte.

Hazánk területén a IX. században két nagyhatalom érdekköre érintkezett. A Szerémség, a Duna-Tisza köze, Tiszántúl és Erdély görög, a Dráva-Száva közének nyugati fele, Dunántúl és Felső-Magyarország pedig frank érdekelttség volt. A történeti és régészeti adatok eddig is azt mutatták, hogy a görög érdekkörbe tartozó aldunai bolgárok birodalma kiterjedt Magyarországon egyes részeire is, és ezeken bolgár-török nyelven beszélő emberek laktak. Ezt Melich nyelvi bizonyítékokkal erősíti meg, amikor munkájának eddig megjelent részében azt állapítja meg, hogy a honfoglalás-kori Magyarországon hely- és személynéveiben melyek a bolgár-török, illetőleg általában török nyelvi maradványok.

A *Laborc* folyó neve a bolgár-török *Alp-Barsz* vagy *Albarsz* (= hős párdúc) személynévből változott el a törökséggel együtt lakó szlávok, még pedig bolgár-szlávok nyelvén hangtörvényei szerint. Az Al-Duna melletti *Haram* vár neve úgy keletkezett, hogy a ház, védőház, vár értelmű török *Kel* nevet a szlávok a maguk ház jelentésű *chram* szavával lefordították.

A magyar *Temes* és *Körös* folyónevek meg régebből fennmaradt *Tibis* és *Gris* formáik között a hangtani kapcsolatot csak úgy lehet megteremteni, ha feltesszük, hogy mi bolgár-török, nem pedig szláv vagy oláh közvetítéssel kaptuk 270-

kat. T. i. csupán a bolgár-törökben válhatott a *Tibis* szóközépi *b*-je *m*-mé, a *Gris* szóeleji *g*-je pedig *k*-vá.

A *Krassó*, régi magyar *Karasó* vagy *Karasú* folyónév eredetije csakis a bolgár-török *kara*+*suh* vagyis 'fekete víz, patak, folyó' lehet. Hasonlóképpen a kökény jelentésű bolgár-török *Kükeleh* folyónév átvétele a magyar *Küküllő*. A folyó oláh neve: *Tarnava* (= kökényes) a délszláv *Trnavara* megye vissza, amire a délszlávok az eredeti bolgár-török *Kükeleh* nevet lefordították.

Hogy a Küküllő-Szamos vidékén a IX. században bolgár-törökök laktak, azt történeti nyomokon kívül a X. század közepe tájáról fennmaradt személynévek is tanúsítják. Így a krónikás hagyományban az erdélyi részekben szereplő három *Keánnak* a neve azonos a török *kahan* vagy *kán* (= fejedelem) közszóval. A kozárok vagy bolgár-törökök fejedelmének a címe volt ez, vagy esetleg mint a magyarba átkerült kölesónszó valamely magyar törzs fejedelmét, vezérét is jelölhette.

Ez a cím vagy név az iszlám előtti török műveltség emléke. A magyar *Szoltán* és a belőle való *Zoltán* személynévnek végső forrása az arab *szultán* (= uralkodó) közszó. Ennek a méltóságnévnek a használata már az arab műveltségnek, az iszlám vallásnak a hatására vall, amelyet a volgai bolgárok, kozárok vagy besenyők közvetíthettek hozzánk.

A Küküllő-Szamos-környéki bolgár-törökség mellett a X. században döntő vallomást tesz Géza fejedelem feleségének, Szent István anyjának; *Sároltu*- vagy *Sárolt*nak és nővérének, *Karoldunak* a neve, akik az erdélyi Gyula vezér leányai voltak. Az ó-magyar *Karaldu* és *Saraldu* nevek olyan török személynévekből származnak, melyeknek előtagja a török *kara* (= fekete), illetőleg török, közelebből ó-bolgár *sari* (= sárga, fehér), utótagja pedig a török *aldi* (= vad, menyét-fajta). A *Sárolt* név szókezdő s hangja miatt nem lehet más eredetű, csak bolgár-török, mert egyéb török nyelvekben sz szókezdet van, és ez a magyarban is megmaradt volna.

Temes, *Körös*, *Szamos* és *Maros* folyóneveink trák-fríg, illetőleg dák

Tibisz, Grisz, Szamusz és Marisz eredetije csak olyan nyelveken keresztül juthatott el a magyarba, melyek a szóvégi *sz* hangot megtúrták. A Tiszántúl és Erdély I–IX. századi történetének útmutatása szerint ilyen a dák után a latin; majd a keleti germán: gót, gepida vagy vandál. Ezekből a húnba, innen az avarba, utóbb a bolgár-törökbe kerültek a nevek. A szóvégi *sz* vagy *s* megmaradásánál fogva a török nyelvi folytonosság a hűntől az avaron és a bolgár-törökön át a magyarig nyilvánvaló, mivel sem a szláv, sem az oláh, sem a szász nem tarthatta meg a szóvégi *sz* vagy *s* hangot. A *Tisza* névénél a nyugati germán, még pedig VI. századi langobárd formát szintén csak az avar és bolgár-török nyelv közvetíthette a magyarokak. A szlávok u. i. olyan alakban használják a *Tisza* nevét, amely csupán magyarból való átvétellel magyarázható meg.

Ezután a földrajzi nevek alapján azt bizonyítja Melich, hogy a szlávok a Duna mellé, továbbá a Szerémségbe és a Balkán-félszigetre a germánok után a VI. század folyamán kerültek. Majd arra a kérdésre tér át, hogy a VII. század után és különösen a honfoglalás korában hol és miféle szlávokat kereshetünk a jelzett területeken. Idevágó fejtegetéseinek azonban most csak egy részét adhatta, mert az Akadémia rendelkezésére álló anyagi eszközök elégtelensége miatt — sajnos — csak öt ív jelenhetett meg munkájából. De amint örömmel értesülünk, a mű — mely oly fontos lépést jelent a magyar ó-kor feltárása felé — rövid időn belül teljes egészében közkincsesé válik. *Pais Dezső.*

Madame Sans Gêne regénye. („Nélkületek?” Rozsnyó.) Az álnevű író nő regényét azzal a jóindulattal vettem a kezembe, amelyet minden írásmű iránt érzek. Hiszen a szerzőnek sok-sok napi erős szellemi munkájába került, s minden szellemi munkát, ha célja jó, tisztelet illet. A jóindulat nálam abban nyilatkozik, hogy nem mint szigorú kritikus kezdem olvasni a könyvet, összeráncolt szemöldökkel, kihegyezett ceruzával és súlyos elméletekkel fölfegyverkezve, hanem mint egyszerű regényolvasó, aki átadja magát a mű hatásának.

Amint olvasni kezdem a regényt, ez a hatás határozottan kedvező. Az író egy rendkívül szép leánykát rajzol, aki bájos, vidám, elmésen maliciózus, kinevet mindent és mindent, de azért mindenki szereti, kényezteti, hódol szélségeinek és bolondul utána. A szőke Hella kissé léha nőcske, aki csak mulat, sportol, nényével csináltatja a dolgozatait, olvasni még regényt sem olvas s elhatározza, hogy csak gazdag emberhez fog férjhez menni, mert fényben, goná nélkül akarja végigmulatni az életét.

Ez az alak nem új — szólal meg bennünk a kritikus —, a külföldi és magyar regényirodalomban számos elődje van, pl. Cherbuliez Miss Rovel-je vagy... Jó, jó — mondja erre a jóindulatú regényolvasó —, semmi új sincs a nap alatt, a fődolog az, hogy Hella jól van jellemezve, alakja élénk és mulattató. S ez igaz. A kis regényhősnőt elragadóan kedvesnek találjuk, amint ellebeg előttünk a tánciskolában, gimnazista imádoitól környezve, a jégen, a leányzsúron, az iskolában, a kiránduláson, a fürdőn, mindig kacagva, szellemes szócsatákat víva, férfiszíveket tördelve és női szíveket keserű irigységgel töltve el. Látszik, hogy a szerző szinte szerelmes alakjába, kit, mint az ajánlásból sejtjük, élő modellt után rajzolt. A regénynek ez a része (körülbelül egy harmada) zavartalan élvezetet szerez s tehetségre vall. Gyönyörködünk az író kedvesen csipős humorában, elmésségében, friss elbeszélő kedvében.

Amint azonban tovább olvasom a történetet, a kritikus egyszerre háttérbe szorítja bennem a regényolvasót, tehát itt valami bajnak kell lennie. Van is. Az eddigi humoros hang érzelgősbe csap át. A józan, számító, fölényes Hella fülig szerelmes lesz egy öregedő Don Juanba, s mikor az faképnél hagyja egy pletyka miatt, mérget iszik, majd meggyógyulva elhatározza, hogy orvos lesz: „Megmutatom, hogy gazdag, erős és boldog leszek; „*nélkületek*!” — nyomorult férfiak!” Látjuk, hogy itt törés van a jellemrajzban: egyszerre más Hellaival van dolgunk. Ez nem élő alak többé, hanem az író képzetének szülötte, akinek a föntebbi tételt kell bizonyítania. Bizonyítja is derekasan. Egészen Jókai-hős lesz belőle: el-